

Penavin Olga

**Georg Heller—Karl Nehring:
COMITATUS SIRMIENSIS**

Veröffentlichungen des Finnisch—Ungarischen Seminars an der Universität München.

*Serie A: Die historischen Ortsnamen von Ungarn, Band I.
München 1973. + 1 térkép melléklet*

A müncheni egyetem Finnugor Intézete Gerhard Ganschow vezetésével komoly tudományos hasznú munkába fogott, elindította a Magyarország történeti helynevei című sorozatot. A munka a Dél-Európa kutatás egyik tudományos projektumaként folyik.

Az előttünk levő I. kötet egy-egy megye történeti-földrajzi névjegyzékének a modellje. Hibáin, fogyatékoságain akarnak tanulni a szerkesztők. Jelen pillanatban munkában van még két vármegye helyneveinek összegyűjtése, név szerint Bács—Bodrog megye és Verőce megyéé (1974 második felében várható megjelenésük).

Hogy miért éppen Szerém megyére esett a választás mint I. kötetre, azt a szerkesztők úgy magyarázzák, hogy e kötet előkészítése során felmerülő nehézségek olyanok, hogy ha ezeket megoldják, akkor a többi kötet munkája már könnyebben fog haladni. Mindenek előtt el kellett dönteniük a szerkesztőknek, milyen időköz névanyagát közlik. Úgy határoztak, szerintünk is helyesen, hogy a limes felbomlása utáni idő legyen a kezdet, a korai szláv telepek megjelenésének ideje, a végső határ pedig az I. világháború vége, amit természetesen nem lehet végleges időhatárnak venni, mert 1918 után az új politikai helyzet sok változást hozott a névanyagban is.

Szerémséggel kapcsolatban többek között tisztázni kellett a megye határának kérdését is, ami idők folyamán eléggé labilis volt, különösen a nyugati határ, mert a Duna és Száva mint határ mindig állandó volt. Végül is az 1918-as határt választották. E szerint a középkori Szerém és Valkó megyék területén levő települések névanyaga került a névjegyzékbe. A Szerémségnél alkalmazott elv alapján majd a többi megyénél is az 1918-as határt veszik a szerkesztők.

Idő tekintetében a XI. századi forrásanyagból indultak ki, mert a korábbi bizánci és arab forrásokban csak néhány ismert központ jelentkezik (Mitrovica, Zimony, Zalánkemén).

A Szerémségi anyag alapján derült ki, hogy a névanyagban 3 periódust lehet megkülönböztetni: I. középkori anyag (XI. sz.—kb. 1520), II. a török hódoltság névanyaga (1520—kb. 1720), III. újkori adatok.

A középkori anyagot a szerzők már megjelent elsőrendű fontosságú művekből cédulázták ki (Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár, Nagy Imre, Nagy Gyula: Anjoukori okmánytár, Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár, Vatikáni tizedlajstromok, Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában). Komolyabb gondot okozott ebben a periódusban a helynevek azonosítása, részint az írásmód miatt, részint azért, mert sok név a XX. században már nem jelentkezik, egy-egy falu eltűnt a háborúk vérzivataráiban.

A legtöbb nehézség a második periódus, a török hódoltság névanyagának összegyűjtésekor merült fel. A segítséget a korabeli térképekről készült másolatok jelentették. Komoly gondot okozott a csekély névanyag, mert a török hódoltság idején ezen a vidéken nagy változások történtek, a falvak elnéptelenedtek, ugyanakkor új népek törtek előre délről a török elől menekülve. (Ez a mozgás, ami akkor kezdődött, még napjainkban is tart. Csak az ok változott.)

A harmadik periódus anyagát a katonai térképekről és a földmérők térképeiről, határjárásokból könnyen össze lehet gyűjteni. Ezekben a térképeken jelentkeznek először következetesen a mai földrajzi nevek. Mivel ezeken a térképeken a dülők nevei is fel vannak tüntetve, a középkori és török hódoltsági neveket könnyen lehetett lokalizálni.

Az összegyűjtött névanyag szisztematikus feldolgozásának praktikus formáját, az átírás módját is meg kellett találniuk a szerkesztőknek, hogy minél könnyebben használható kézikönyvet adjanak az interdiszciplináris kutatók kezébe. Mert ez a könyv nemcsak nyelvészek, földrajzi névgyűjtők figyelmére tarthat számot, hanem a történészekére, néprajzosókéra és nem utolsósorban az archeológusokéra is.

A gyűjtés fáradságos lehetett, hisz jól tudjuk, sok figyelmet és gondot követelt. Ennek köszönhető, hogy megbízható kézikönyv van a kezünkben. Természetes, hogy a szerkesztők nem végezhetek külön levéltári kutatást, de az elsőrendű forrásanyagból kicédulázott névanyag pontos, megbízható, az azonosítások is sikerülteknek mondhatók.

A megbízhatóság érzését az is elősegíti, hogy az adat közlése során a forrásmunka kötetét, a lapszámot is jelölik, ahol az adat található, így bármikor utána lehet keresni a jelzetelés alapján.

A kronológia következetes a nevek előfordulásainak besorolásakor, s az adattár kezelhetősége is kielégítő. A nevek változása az évek során plasztikusan áll előttünk. A püspökségek, birtokosok, katonai és egyéb viszonyok megemlítésével a névanyag gazdasági, politikai és egyéb viszonyokat is tükröz.

Jól tudom, hogy szinte lehetetlent kérek, mikor azt mondom, igen hasznos lenne a régi és a mai anyag összehasonlítása szempontjából, s elsősorban a gazdasági viszonyok rekonstruálására, ha a dülőneveket, határneveket, völgyek, dombok, malmok, rétek, szántók, iskolák, templomok stb. nevét is össze tudnák valamikor gyűjteni a szerkesztők.

Eme szerénytelen kívánság után csak azt mondhatjuk, hogy alapjaiban és részleteiben is jól oldotta meg a szerzőpár a célul tűzött feladatot, értékesen egészítve ki Marković Milica: *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine za period od 1853. godine do danas* című munkáját.

Penavin Olga

Karl Nehring:
COMITATUS BACHIENSIS ET BODROGIENSIS

München 1974.

Serie A: Die historischen Ortsnamen von Ungarn, Band 2. 1 térképmelléklet

A müncheni egyetem Finnugor Intézete nagyszabású tervmunkájának második kötete is immár a kezünkben van.

Az előszó szerint a 96 oldalas, egy részletes térképpel ellátott kötet Bács és Bodrog vármegye, majd az 1802-ben egyesített Bács—Bodrog vármegye földrajzi neveit tartalmazza.

Mindjárt megjegyezhetjük, hogy nem teljes névrendszert ad a szerző, hanem csak azokat a földrajzi neveket, melyek az általa felhasznált forrásokban szerepelnek. Inkább a lokalizáció volt a fő gond, nem anynyira a teljességre törekvés. A lokalizáció sikerült is.

A névanyagban megtaláljuk lokalizálva a középkori községek, kisvárosok nevét. Ha a szerző nem tudja megadni az illető helynév mai nevét, akkor megmondja, melyik mai község környékén keresendő.

Annak ellenére, hogy a szerző a névváltozatokat 1910-ig kíséri nyomon, a jugoszláviai névanyag azonosítását is elvégzi, azaz a szerbhorvát hivatalos név címszava mellett szerepel a magyar név. Ez az azonosítás és lokalizáció nem volt mindig könnyű, nagyra becsülendő már maga a szándék is. Mindenesetre így a könyv emelkedett értékében, és kézikönyvvé vált.

Az azonosításban egy kis szépséghiba csúszott be Novi Sad esetében, ti. Novi Sad névváltozatainak felsorolása Pétervárad névváltozatainak felsorolásával indul. Pétervárad és Novi Sad két külön helynévként tárgyalandó — szerintem —, mert közigazgatásilag csak nem olyan régen egyesült a két helység.

A szerkesztésben az első kötetben lefektetett elvekhez képest lényeges változás nem történt, legfeljebb apróbb finomítások jelentkeznek, pl. az 1897-es év névváltozatai után a térképmelléklet koordinátái is szerepelnek.

Az 1. kötetben felhasznált forrásmunkák számát is gyarapította a szerző, ezzel pontosabbá, megbízhatóbbá vált a könyv. Az újabb forrásmunkák között szerepel két újabb, szerb nyelvű és a bácskai szerb telepekre vonatkozó tanulmány is (Dušan Popović: *Srbi u Bačkoj do kraja 18. veka*, Beograd, 1952, Sečanski Živan: *Popisi stanovništva Bačke tokom*

18. veke, Beograd, 1952.). Az azonosításkor felhasználta a szerző a legújabb helységnévjegyzéket is.

Összegezve a benyomásokat: ez a kötet is komoly tudományos hasznú munka. Nekünk Jugoszláviában dolgozó földrajzi név gyűjtőknek nagy segítség, mert nem kell a régi névanyag összegyűjtésére fordítanunk csekély időnket, hanem teljes erővel a szinkron névanyag felgyűjtésével foglalkozhatunk.

Ha minden kötet ilyen alapos munka lesz, akkor nagy érdeklődéssel várjuk a következőket is, különösen a hamarosan megjelenő, Verőce megye földrajzi neveit tartalmazó kötetet.

Penavin Olga

O. Nagy Gábor
ABRISS EINER FUNKTIONELLEN SEMANTIK

(Egy funkcionális jelentéstan vázlata)
Akadémiai Kiadó, 1973. 124 lap

Az alább következő rövid ismertetés nem elemzi alaposabban O. Nagy Gábor könyvét, mindössze csak fel akarja hívni a szakemberek, egyetemi hallgatók és az érdeklődők figyelmét a jelentéssel foglalkozó, aránylag csekély számú műveknek egy értékes, jelentős kézikönyvvel való szaporodására.

O. Nagy Gábor könyve a göttingai egyetemen 1968-ban tartott előadásából született.

A Wolfgang Schlachter professzor vezette göttingai Finnugor Szemináriumnak már régóta tradíciója, hogy meghív vendégladóként egy-egy neves tudóst, egy-egy tudományszak legszakavatottabb művelőjét, hogy ily módon is tartsa a kapcsolatot más tudományos központokkal. 1968-ban e megtisztelő meghívás O. Nagy Gábort érte, a magyar frazeológiai kutatások kiváló szaktudósát, kinek tanulmányai és könyvei (*Mi fán terem?*, *Magyar szólásmondások eredete*, *Magyar szólások és közmondások*) új korszakot jelentenek a frazeológiai kutatásban.

O. Nagy Gábor irodalomtörténészként indult, de gyakorlati érzéke, hagyománytisztelete következtében s debreceni diáksága során valószínűleg Csúry Bálint, a magyar nyelvtudomány professzora hatására a népi kultúra felé fordult: a szólások, közmondások gyűjtéséhez és tanulmányozásához látott. Addig gyűjtötte, tanulmányozta ezeket a nyelvi elemeket, míg a szólások, közmondások kutatásának korunk szinte egyetlen és legjobb magyar szakemberévé vált. Ez a munka, valamint a szótárírás és szótárszerkesztés gazdag tapasztalata vezette el a szinonimika és a szójelentés modern szempontú vizsgálatához. Mint szótáríró és szerkesztő hamar elkezdte munkáját; fiatal, hódmezővásárhelyi tanárként tanítványaival elkészíti az *Ady szótárt*, később részt vesz a *Magyar nyelv értelmező szótára* és a *Magyar értelmező kéziszótár* szerkesztésében, saját

gyűjtése alapján pedig már szinte befejezi *Magyar szinonimaszótárát*, amikor a halál elragadja.

Több évtizedes szótáríró és szótárszerkesztő munkásságának gyakorlati és elméleti tanulságait foglalta össze az *Abriss einer funktionellen Semantik* c. művében. Ez a nagyszabású tanulmány nemcsak a magyar nyelvészeti szakirodalom szempontjából jelentős, hanem általános nyelvészeti szempontból is, hisz a tárgyalt kérdések általános nyelvészeti vonatkozásúak is, nemcsak egyetlen nyelvhez, a magyarhoz kötődnek.

A munka szerkezete: Előszó, A kutatás célja és módszere, A szöveg-összefüggés jellege és minősége, A szemémák megnevező funkciója (itt kerül tárgyalásra a szemémák relációja a kontextusban, a kontextustípusok és az elemi kontextus, a jelentés elkülönítése, a megnevező funkció szinkron változásai, a szóhasználat frazeológiai kötöttsége), A szemémák grammatikai szerepe, A szemémák stilisztikai szerepe, Szinonimika: a szemémák rendszerezéséhez vezető út.

A hagyományos és a legmodernebb irodalom eredményeinek mérlegelésével, a szerző egyéni tapasztalatainak felhasználásával magyar és más nyelvi példák alapján készült mű néhány lényeges megállapítását idézve szeretnénk rámutatni arra a fontos tényre, hogy a könyv nemcsak szakembereknek ajánlott olvasmány, hanem az egyetemi hallgatóknak is hasznos kézikönyve lehet.

Íme a mű néhány tétele: „A szeméma (...), a jelentést hordozó nyelvi egység kommunikatív funkcióját vizsgálva az élő nyelvhasználatban foglalkozni kell az élő nyelvi kontextusban betöltött megnevező, szintagma-tikus és stilisztikai funkciójával.”

„A szeméma funkcionális elemzését csak a konkrét, az adott kontextusban lehet elvégezni, a szót szemantikai szempontból csak mint a beszéd egy nagyobb egysége tagjaként lehet vizsgálni, mert a szó, a szeméma számára a kontextus éppen olyan éltető elem, mint a hal számára a víz. Ha a hal belső szerveit akarjuk tanulmányozni, akkor kivesszük a vízből, a szó is kötve van a kontextushoz. Különbéféle vizsgálatok csak a kontextusból kiindulva végezhetők. (...) Még a szótáríró sem csak egyes szavakból szerkeszti meg szótárát, hanem az egyes szituációkban reális, élő nyelvi, általános használatú kontextusból kiemelt szavakból, melyekről a kontextus alapján adja meg az információkat (jelentés, minnek a szinonimája, írásmódja, ejtése, használati köre stb.).”

Vagy egy másik érdekes megállapítás: „... Az olyan nyelvi jelenségeket, melyek alapja a nyelvszokás vagy az elmúlt idők emlékei, csak mint nyelvi frazeológiai sajátosságokat lehet tárgyalni, s mint ilyeneket csak nyelvtudományi módszerekkel lehet megismerni és megragadni, nem pedig matematikai módszerekkel, mert a matematika segítségével erre nem lennének képesek.”

„A szójelentés tárgyalásakor csak a kontextus segítségével érthetjük meg, hogy az absztrakt nyelvi egység, mely egy általános érvényű fogalom reprezentánsa, a beszédben, egy adott nyelvi szituációban hogyan és miért szerepelhet egy bizonyos, egyetlen dolog kifejezéseként”, vagyis a szerző megkísérel feleletet találni arra, hogyan fonódik össze a jelentésben a statikus és a dinamikus, az absztrakt és a konkrét, a szociális

értékű és az egyéni, és hogyan válik alkalmassá kommunikatív funkció betöltésére.

O. Nagy Gábor, a szinonimika kiváló szakértője ebben a könyvében is kitér arra a jelenségre, hogy a szinonimák bizonyos kontextustípusokban egymás helyett állhatnak.

A szinonimákkal való foglalkozásból következik egy olyan szinonimaszótár terve, melynek az a feladata, hogy bemutassa a szókincs egy részrendszerét. A könyvben tárgyalt funkcionális szemantikáról vallott elméleti megállapítások igazságát, helytállóságát, használhatóságát a szinonimaszótárnak kell igazolnia.

Az ilyen elveken felépített, kidolgozott, a szerző tételeit igazoló modern, „nyelvtudományunk több évtizedes, ha nem évszázados lemaradását pótló” (Szathmári István) magyar szinonimaszótár készítése közben ragadta el a halál O. Nagy Gábort. Nem érhetette meg, hogy a gyakorlatban is igazolja tételeit.

Penavin Olga

**Gudrun Kobilarov—Götze:
DIE DEUTSCHEN
LEHNWÖRTER
DER UNGARISCHEN
GEMEINSPRACHE**

Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 7. 1972. In Kommission bei Otto Harrassowitz, Wiesbaden (571 oldal).

A Societas Uralo-Altaica sorozatának 7. köteteként jelent meg Gudrun Kobilarov-Götze terjedelmére és tartalmára nézve is impozáns munkája.

A tudományos világban eddig ismeretlen kutató a hamburgi egyetem Decsy Gyula vezette Finnugor Intézetének munkatársa. A szerző a mi Magyar Tanszékünknek is hallgatója volt egy esztendeig, itt tökéletesítette magyar nyelvi tudását. Már akkor megismertük szorgalmát, kitartását.

Ez a munka is hangyszorgalomról tesz bizonyosságot: szerzőnk a magyar szókészlet német jövevényszavait gondosan összehordta. Átböngészte a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében elhelyezett Nagy szótár közel száz éve gyűlő, több mint egy millió szócéduláját, a Nyelvtörténeti Szótárt, a készülő és már meglevő etimológiai szótárakat, a Nyelvújítási Szótárt, az Oklevél Szótárt, a Magyar Tájszótárt, az Új Magyar Tájszótárt, az Értelmező Szótárt, a Nyelvemléktárat, régi és új újságokat, folyóiratokat, régi és új szövegeket minden stíluszintről és fogalomkörből, de gondosan átnézte a témára vonatkozó szakmunkákat, dolgozatokat, nyelvtanokat is, kezdve az 1645-ben megjelent Geleji Katona István Magyar Gramatikátskájától. Ugyanakkor a német szakirodalomnak a kérdésre vonatkozó részében is tájékozódnia kellett, meg kellett ismernie a magyar nyelvvel érintkezéskébe került német nyelvjárásokat is, hogy tisztában legyen vele, honnan, melyik nyelvjárásból, melyik nyelvjárás közvetítésével kerülhetett át a szó a magyar nyelvbe.

Impozáns számú szöveggel dolgozott, s mindezt gépi segítség nélkül tette! A régi cédulázó módszerrel! Már maga ez a tény is sejteti, mennyi időre, energiára volt szüksége csak az anyaggyűjtésre, a szakirodalomban való teljes tájékozódásra.

A dolgozat magja a szógyűjtemény, mely a 74. oldaltól a 478. oldalig terjed, s 1116 szót foglal magába.

A szócikkek felépítése a már jól bevált rendszert a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára rendszerét követi. Nem részletezném, csak azt említeném meg, hogy a pontos jelzetelés a megbízhatóság érzését

kelti az emberben. Nagy haszna a munkának az is, hogy nincs egyetlen szócikk, melynek a végén nem lenne összefoglaló irodalmi utalás. Ez is mutatja, mennyire alaposan utánanézett minden egyes szó eredzettségének.

A szóanyag igen érdekes: úgynevezett kultúrszavak, a legkülönbébb fogalomkörből, tehát a mindennapi használat, a mindennapi élet valóságát tükrözik. Van itt szó a földművelés, növény és állatvilág, a ház és felszerelés, konyha, divat, társadalmi élet, iskola, kereskedelem, pénzügy, vallás, művészet, egészségügy, technika, közlekedés, sport, tudomány, cselekvések, népnevek, csúfolók, felkiáltások, indulatszavak, tulajdonságok, mértékek stb. köréből, de van a bányászat, a kémia, az ipar, a katonai élet, a régi polgári élet, lovagi élet, udvari élet tárgyköréből is. Egy több évszázados kapcsolat nyomai!

A dolgozat harmadik része (479. o.—567. o.) szerintem még jobban elmélyítve, kibővítve külön dolgozat témája lehetne. Így ebben a formájában inkább csak informatív célt szolgál. Ebben a részben olyan általános érdeklődésre számot tartó és izgató fejezetek szerepelnek, mint: statisztikai összeállítás az egyes századokban átvett szavak mennyiségéről (a XII.-től a XX. századig), az átvételek fogalomkörei, a származékszavak produktivitása, az átvett szavak stilisztikai értéke, az átvétel karaktere, az átvételek helyzete, szerepe a magyar, a német szókészletben, fonetikai változások (ez a legkidolgozottabb!), a német szó bealakulása a magyar rendszerbe, az átvételek szófaji megoszlása (1116 szóból 899 főnév, 100 ige, a többi más szófaj), morfológiai változások (szóképzés, latinosság, elvonás, népetimológia), jelentéstani megjegyzések (az átvétel megtartotta eredeti jelentését, a régi jelentés eltűnt az idők folyamán, nyelvjárási jelentésben került át a szó, a magyarban specializálódott a jelentés, a több jelentésű szónak csak egy speciális jelentése került át, jelentés bővülés, szűkülés következett be).

A függelékben a hangalakilag összecsengő német—magyar szavakat sorolja fel még a szerző. Olyanokat, amelyeknek a hangalakjából német eredetre lehetne gondolni, de amelyeknek semmi közük sincs egymáshoz (berek—bereg, bükk—buche, eszik—essen stb.).

Kiegészítésképpen a gyűjtés 1969-ben való lezárása után megjelent tanulmányokban található néhány német jövevényszót is közöl a szerző, de ezek nem változtatják meg a levont tanulságokat.

El szeretném még mondani azt is, hogy szerintem többet és alaposabban kellene foglalkozni a bevezető részben tárgyalt történeti és nyelv-szociológiai háttérrel is, éppen úgy, mint az átvételek jelentéstani elemzésével, morfológiai változásaival, mert ezekkel eddig aránylag kevesebbet foglalkoztak a kutatók. A hangtani változások általában ismeretesebbek, mint a fentebb említettek.

Nagy hiányt pótolna szerzőnk, ha jövendő tudományos munkáját ebben az irányban folytatná, annál is inkább, mert a kiinduláshoz szükséges óriási és igen értékes anyag már a kezében van, csak elmélyültebb feldolgozásra vár.

Penavin Olga

**A MAGYAR
NYELVJÁRÁSOK
ATLASZA,
III. RÉSZ**

(389—570. térkép)

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Mint az előző két kötetből is tudjuk, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében készítik a magyar nyelvjárások atlaszát. A gyűjtésben résztvevő munkatársak: Benkő Loránd, Deme László, Imre Samu, Kálmán Béla, Kázmér Miklós, Keresztes Kálmán, Lőrincze Lajos, Végh József. A munkaközösség elnöke: Bárczi Géza. A szerkesztés nehéz munkáját Deme László és Imre Samu végzi. Közreműködött még: Balogh Lajos, Farkas Vilmos, S. Meggyes Klára, Szépe György.

Már a fenti felsorolásból is látszik, hogy a magyar nyelvtudomány színe-java vett és vesz részt a munkában. Ez maga is garancia arra, hogy ez a nagy vállalkozás — 7 kötetre tervezik — tudományosan hiteles képét adja a magyar nyelvjárások hangtani, alaktani, szókészleti állásának a legújabb időkben.

A most megjelent III. kötet éppen olyan külső formátumú, felszerelésű, technikai megoldású, mint az első kettő.

A térképlapok hangtani, alaktani, lexikális jellegűek. Néha azonban egyeseket át kellett minősíteni a szerkesztéskor az adatok elégtelensége miatt. Így pl. a *pendely* eredetileg lexikális volt, de sok adat hiánya miatt, ami a tárgy elavultságából következett, hangtani jellegűvé lett. (Ez egyúttal két dologra int: a néprajzos figyelmét felhívja a tárgy elavultságára, a nyelvészét pedig a szónak a szókészletből való kihullására.)

A kötet tulajdonképpeni címlapjának belső oldalán találjuk a kötetben szereplő térképlapok címszójegyzékét ábécérendben, a megfelelő sorszámmal. Már ebből a jegyzékből is kitűnik, hogy a III. kötetben szereplő címszavak a következő fogalomkörhöz tartoznak: étkezési alkalmak, ételek, ételkészítés; ruházkodás, ruhadarabok, a felhasznált fontosabb anyagok; család, rokonsági viszonyok; emberi testrészek, testi hibák, egészségi állapot, emberi cselekvések. Rendkívül érdekes és tanulságos része ez a szókészletnek.

Ez a szókészleti anyag is kitűnően mutatja többek között az idegen hatást, az átvett szavak viselkedését, bealakulását a magyar szókészletbe. Ebből a szempontból a környező országok kutatópontjai is sok tanulsággal szolgálnak. A régi szavak megőrzését, a feltörekvő újaknak a terje-

dését is figyelemmel kísérhetjük a térképlapokon. De a térképlapok adatainak segítségével pl. azt is ki lehet deríteni, honnan telepedtek a jugoszláviai magyar falvak lakosai.

A szókészletnek a III. kötetben szereplő része a legszorosabb kapcsolatban van a mindennapi élettel, ezek alapján világos képet kapunk az egyes nyelvjárási vidékek hétköznapijairól, családi viszonyairól, étkezési kultúrájáról stb. Így nemcsak a nyelvész számára mondanak sokat ezek a térképlapok, hanem a nyitott szemű szociológusnak, néprajzosnak is.

Különösen értékesek eme tudományágak művelőinek a térképlapok oldalán meghúzódó Megjegyzések, ahol az általános illetve egyéb megjegyzésekből a szociológusok és néprajzosok sok használható adatot kapnak, kiegészítésül a lapok adataihoz. Különben e Megjegyzések, illetve a térképlapok hátán levő adatok a szókészlet kutatóinak is elhanyagolhatatlanok, mert hírt adnak a szó megterheltségéről, az esetleges fonetikai változatokról, a szónak más kifejezéssel, szerkezettel való helyettesítéséről stb.

Az atlaszból mintha az derülne ki, hogy a dunántúli nyelv változatosabb, gazdagabb variánsokban, szinonimákban. Vagy csak a kérdezők voltak rámenősebbek, kitartóbbak, türelmesebbek?

Az egyes térképlapokat vizsgálva, arra figyelhetünk fel, hogy vannak olyanok, melyek tökéletes azonosságot mutatnak minden belföldi és külföldi kutatóponton, vagyis „egyhangúak”, mint pl. *vacsora*, *avas*, *vászon*, *csizma*, *bakancs*, *gatyá*, *pulóver*, *bátyám*, *legény*, *vőlegény*, *menyasszony*, *uram*, *özvegy*, *konty*, *tejfog*, *keze feje*, *ököl*, *mutatóujj*, *lábszár*. Ilyen lenne a *gyapjú* lapja is, ha a kórógyi *báránszőr* és a kóti *birkaszőr* adat nem bontaná meg az egységet.

Érdekes a *rántotta* lapja, amelyen a jugoszláviai Kórógy őrzi a tojás régi elnevezését: *tikmony*, s ebből lett a *tikmonyuska* = rántotta. Ez az egyetlen ilyen adat a sok *süttojás*, *rántotta*, *zsírostojás* között. Itt is, mint a *paprikás* lapján a név minőségi különbséget jelent, azt pl., hogy tesznek-e a tojáshoz lisztet, milyen aprójószág tojásából készítik stb.

Morfológiai szempontból is érdekes jelenségre derül fény országosan, amire egyébként már szlavóniai gyűjtésünk során felfigyeltünk, nevezetesen arra, hogy bizonyos vidékeken a testrészeknek a birtokos személyragos alakja az általánosan használt alapalak, pl.: *mája*, *köserüje*, s nem: máj, köserü = epe.

Az *abált szalonna* lapján feltűnő, hogy a jugoszláviai és Szovjetunióbeli kutatópontokon ritka vagy nem is használatos az *abált szalonna* kifejezés, mivel csak a disznó *tokaszalonnáját* abálják, főzik meg, s így ez helyettesíti az *abált szalonnát*.

Változatos képet mutat a *töpörtyű* lapja, mert itt a név a felvagdalt zsírszalonnadarab nagyságától függ, vagy pedig attól, van-e rajta bőr vagy sem. Erre a különbségre a kérdés nem hívja fel a figyelmet.

A *kesztyű* lapja a Dunántúl 25 kutatópontjáról hozza a szó régi alakját: *keszte*.

A *nagyanya* térképlapján a Kórógyon szereplő *peszike* alakhoz helyesbitésként hozzá kell tennünk, hogy elsődlegesen a nem a házban lakó nagymamára vonatkozik. Ugyanez érvényes a *nagyapánál* is.

A *húgom* lapja már a családi kapcsolatok megnevezésére szolgáló szavak számbeli csökkenését, valamint az általános értékű *testvér* használatának ilyen specifikus viszonyra való alkalmazását is mutatja. Az *öcsém* és *húgom* szavak használatának keveredésére is felhívja e lap a figyelmet (vagy ez a tény még annak a nyelvtörténeti adatnak a nyomát őrzi, mely szerint az *öcsém* szó a mindkét nembeli fiatalabb testvért jelentette). Említésre méltó azonban az a tény, hogy a *néném* lapon nem szerepel *bátyám!*

Az *eljegyzés-kézfogó* lapja szociológiai és néprajzi szempontból figyelmet keltő.

Az *apósom*, *anyósom* lapja mutatja, hogy az *ipam*, *napam* még élő alak Magyarországon, a környező országokban viszont már vagy nem használatos, vagy már ki is esett a szókészletből.

Az *állapotos* lapján feltűnő a kórógyi *hasas* adat. Ez emberre, általában egyformán járja, noha emberre nekünk durvának tűnik.

A *szoptatja*, *ringatja* morfológiai lapok szépen mutatják, hol szerepel -i, hol -suk, -sük a jelentő mód, jelen idő egyes szám 3. személyben. A jugoszláviai 12 kutatópont közül 4 *ringati*, 6 *ringassa* típusú megoldást használ.

A *csipánál* is csak Kórógy *pöcsöje* szava bontja meg az egységet. Az *árpa* címszónál viszont Lozsád (Románia) *ulcsár* ~ *urcsár* szava az egyetlen kivétel.

Az *íny* lapon a Bajsán, Piroson jegyzett *zin* alak valószínűleg a névelő z-jének egybeejtéséből keletkezett. Nem lett volna-e jobb ezt is *in* alakban felvenni?

A lexikai jellegű *ajaka* rendkívül színes, változatos képet mutat.

Érdekes a *csipő* Paláston és Csábon (Csehszlovákia) és még néhány palóc községben ejtett *csip*, birtokos személyragozva *csipe* alakja.

A *gerince* lapon is sok a lexikális variáns.

Megjegyzéseim rendszertelenek. Szolgáljon mentségemre, hogy az atlaszban lapozva, a térképlapok sorrendjében tettem megjegyzéseimet.

Összefoglalásul csak azt mondhatjuk, hogy ez a rendkívül precíz, gondos munka felbecsülhetetlen értékű: nagy segítség a különféle kutatók számára. Kíváncsian várjuk a többi kötetet!

Matijevics Lajos

**Gálffy Mózes:
NYELVI FORMA —
NYELVI ÉRTÉK**

Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

Tanítóink, magyar szakos tanáraink, diákjaink, egyetemi hallgatóink egyik legnehezebb feladatai közé tartozik még ma is a nyelvtani elemzés. Egyrészt azért, mert nyelvtankönyveink nem képesek felölelni e hatalmas kérdéskomplexummal járó kételyek mindegyikét, másrészt az ilyen jellegű és a témakört feldolgozó szakkönyv hiánya is megnehezíti az elemzések helyes megközelítését, de sokszor okoz gondot a kérdés összetettsége, sokrétűsége is.

Rácz Endre és Szemere Gyula Mondattani elemzések (Budapest, 1972.) című könyve mellett egy újabb ilyen témájú kiadványt kell köszöntenünk. Szerzője Gálffy Mózes, kolozsvári egyetemi tanár, kiadója pedig a bukaresti Tudományos Könyvkiadó.

A mű a következő nagyobb egységekből áll:

Bevezetés
Alaktani elemzések
Mondattani elemzések
Elemzési minták
Könyvészet.

A bevezetésben a könyv céljáról, a nyelvtani elemzés szükségességéről és a nyelvi elemzés helyéről szól a szerző (a nyelvtanban, a nyelv-művelésben, a stilisztikában). Célját így határozza meg: „... hogy a nyelvi elemek, a nyelvi jelenségek felismerését, ezeknek a nyelvi rendszerben elfoglalt helyét, a jelenségeknek az összefüggő szövegben betöltött szerepét meglátassa, és ezáltal hozzájáruljon a tudatos, helyes nyelvhasználat kialakításához, a kifejezőképesség fejlesztéséhez, és ezzel a nyelvi formák értékének a megismeréséhez.”

Az alaktani elemzések című részben az ige, a névszók (főnév, melléknév, számnév) a névmások, a határozószó, a viszonyzószók (névelő, névutó, kötőszó), az igeekötő, a módosítószók és az indulatszó irodalmi szövegekben való bemutatása, szófaji és elemzésbeli tulajdonságainak a kiemelése található. A mondattani elemzések fejezet ennél jóval hosszabb, a szerző külön tárgyalja a mondatok közötti viszonyokat és külön-

külön ismerteti az egyes ragokkal ellátott névszókat, mint a határozós viszony kifejezésének egyik módját. Ugyancsak szól a névutós névszóval alkotott határozós szó szerkezetekről, s ezen belül a valódi névutós és a névutószerű határozós szerkezetekről. Itt találjuk az igenevekkel kifejezett határozókra, valamint a jelzős viszonyra vonatkozó tudnivalókat is, melyek az elemzés folyamán nélkülözhetetlenek. Különösen figyelemreméltó az elemzési minták című fejezet. Ebben hét mondatot mutat be a szerző példaként, hogy az eddig elmondottak alapján mintegy összegezősül megismerjük az elemzés gyakorlatát is. Az ábrák világosan, érthetően hívják fel a figyelmet a nyelvtani elemzés jellegzetességeire, a nyelvi elemek közötti összefüggésekre s a szóban, illetve írásban történő elemzés megrajzolási lehetőségeire.

Külön ki kell emelnünk, hogy a példákon két fő mozzanat szerint történik az elemzés: analitikus és szintetikus mozzanatot tartalmaz minden tárgyalt egység. Minden példa szövegbe ágyazva áll, mert a szerző szerint „így könnyűszerrel rámutathatunk számos olyan jelenségre, amelynek felismerése egyébként lehetetlen volna, illetőleg sok elméleti magyarázatot kívánna”.

Ez a kétszázhetven oldalas mű persze korántsem képes választ adni a nyelvtani elemzéssel kapcsolatos összes kérdésre, mégis nagyon sokat mond valamennyiünknek. Amellett, hogy sok egyéni észrevételt, sok egyéni tapasztalatot, sok fáradságos elemzést, morfológiai vizsgálódást tartalmaz, módszerében, eljárásában is újdonságokat produkál. S hogy végre alaposan, részletesen és tudományosan igyekszik megmagyarázni az alak- és mondatnyi elemzések funkcióját, helyét, lényegét és fontosságát a nyelvészetben, ezt nemcsak a szerző széleskörű tárgyi ismereteinek köszönhetjük, hanem több évi alapos gyakorló munkájának is. Gállfy Mózes nagyon jó útmutató könyvet adott kezünkbe, érdemes lesz valamennyiünknek megismerni, felhasználni és tovább folytatni a szerző kezdeményezését.

Molnár Csikós László

**Teiszler Pál:
A NAGYKÁROLY
KÖRNYÉKI
MAGYAR NYELVJÁRÁS
MAGÁNHANGZÓ
RENDSZERE**

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

A könyv a szerző doktori disszertációjának rövidített változata. Az anyaggyűjtés munkáját 1964 és 1966 között végezte Szatmár megye azon falvaiban, ahol egyaránt használatos a sváb és a magyar nyelvjárás, illetve ahol a mindennapi kommunikáció kizárólag magyar nyelven történik a német eredetű lakosság körében is. Teiszler 1957 és 1958 nyarán már gyűjtött a Nagykároly környéki sváb és magyar falvakban, valamint a szamosháti nyelvjáráshoz tartozó 29 faluban.

Szatmár megye egyes falvai a nyelvi interferencia koncentrált típusait képviselik, a kétnyelvűség sajátos megjelenési formájaként. A századforduló táján Magyarországon egyes nemzetiségek nyelvet váltottak, elmagyarosodtak. Ez történt a Szatmár megyeni svábok egy részével is. A szerző az idősebb generációval — a tájnyelvi gyűjtések gyakorlatától eltérően — kevesebbet foglalkozott, nemcsak azért, mert hangképzésük már torzult, nem eléggé megbízható, hanem mert sokuknál zavarólag hatott, hogy a magyar nyelvet ifjúkorukban vagy még később sajátították el. A cél különben is a mai nyelvi állapot felmérése volt, nem pedig egy kihalóban lévő nyelvi rendszer megmentése az utókor számára.

Az anyaggyűjtés kérdőíves és szövegfelvételes módszerrel történt. Az a körülmény, hogy ez a nyelvjárás a szerző anyanyelvjárása, részben előnyt jelentett, részben azonban meg is nehezítette a tárgyilagos kutatást. A kérdőív összeállításához a romániai magyar nyelvjárások feltérképezésénél használt kérdőíveket vette alapul. Kérdőíve elsősorban hangtani jellegű. A címszavak többsége a Magyar Nyelvatlasz kérdőívében is megvan, a Kolozsvári Nyelvtudományi Intézet által összeállított romániai magyar nyelvatlaszgyűjtési kérdőívben pedig teljes egészében megtalálhatók a címszavak.

A kérdőív 1247 szót, illetve szóalakot tartalmaz. Szinte hiánytalanul megtalálhatók benne egyes fonémaváltkozások (ű/ő, ú/ó, í/é, i/é) összes esetei. Így, noha az egyes fonémák megterheltsége a kérdőív címszavaiban a magyar szavak fonémáinak frekvenciájától eltérő megoszlást mutat, az í-zés, ú-zás stb. előfordulásai teljes skálájukban tanulmányozhatók. A címszavak közül néhány tulajdonképpeni tájszónak bizonyult, vagyis kiderült róluk, hogy szóföldrajzi szempontból nem semlegesek, de

ez a körülmény nem hatott módosítólag a fonológiai vizsgálat eredményére. A későbbiekben a szerző ezt a hangtani kérdőívet a kontroll vizsgálathoz egy rövid fonológiai pótlékkal egészítette ki.

A kérdezés és a lejegyzés során a szerző mindvégig leíró szempontokat követett, nem állt szándékában egy előre megkonstruált rendszerhez példákat gyűjteni. Munkájában a csángó és a székely tájnyelvi atlasz anyaggyűjtésében kikristályosodott módszereket követte, valamint a magyar nyelvjárásban (Lazicius Gyula, Arany A. László, Deme László) alapelvei szerint törekedett az egységes szempontok szerinti leírásra, vagyis nem hagyta figyelmen kívül az egyező nyelvjárási sajátosságokat sem, és rögzítette az adatközlőknél tapasztalható irodalmi és nyelvjárási átütéseket, váltakozásokat is.

Mint a tájnyelvi gyűjtéseknél általában, itt is akadályként szerepelt az adatközlők „szépítő” beszédre való törekvése. Az archaikus i-zó alakok néha nehezen, pótkérdés segítségével kerültek csak elő. Híven jegyezte a szerző a jelentéktelennek ható realizációs váltakozásokat is, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan egyszerűek, egyéniak voltak.

A kérdőíves gyűjtés anyagát, részben ellenőrzésképpen, ki kellett egészíteni példamondatos anyag gyűjtésével. A magnetofonnal való gyűjtésnek az az előnye a csak a paradigmaticus szinthez tartozó jelenségek rögzítésére alkalmas kérdőíves módszerrel szemben, hogy az élő beszédet rögzíti a maga teljességében, tehát alkalmas anyagot nyújt a mondatfonetikai, tehát a szintagmatikus szinten való elemzéshez.

Teiszler 16 kutatóponton (Csanáros, Mezőfény, Csomaköz, Szaniszló, Mezőpetri, Mezőterem, Kaplony, Kálmánd, Nagykároly, Nagymajtény, Királydaróc, Krasznaterebes, Madarász, Erdőd, Szakas, Krasznabélték) dolgozott a kérdőíves módszerrel, míg hat kutatóponton magnetofonnal is gyűjtött. A szövegfelveteles gyűjtésnél arra törekedett, hogy lehetőleg minden adatközlővel hasonló témákról beszéljen, azonos fogalomkörök szókincsét hozza napvilágra. Általában 5—10-szeri visszajátszás után írta át a szalagokról — fonetikusán — a szöveget, tehát túlhaladta a pusztán impresszionista módszert. Az adatok lejegyzésekor és átírásakor a hagyományostól eltérően a nagybetűket a fonematikailag zöngés, de fonetikai megjelenítésében zöngétlen mássalhangzók jelölésére használta.

A nyelvjárások vizsgálatának módszerei közül a legcélravezetőbb a monografikus eljárás. Teiszler is ezt az utat választotta. Könyve a Szatmár megyei bilingvizmusnak, ennek a kaotikusnak tűnő nyelvi rendszernek fonológiai leírási kísérlete, mintegy annak bizonyítéka, hogy a fonológia elméleti és módszertani elvei biztos támpontot nyújtanak heterogén jellegű nyelvjárási alakulatok vizsgálatában is. A magyar nyelvtudomány keveset alkalmazta eddig a fonológiai leírás módszereit, pedig a korszerű nyelvtudományban már egységes gyakorlat a fonetikai és a fonológiai szempontú leírás. Egyaránt fontos a fonémarendszer, a fonémaállomány, a fonémagyakoriság és disztribúció, a fonémák realizációs rendszerének, valamint a szupraszegmentális elemek rendszerének a bemutatása.

A szerző a gyűjtött anyag feldolgozásában elsősorban kiforrott módszereket igyekszik követni. Alkalmazza a magyar nyelvtudomány hagyományait, elsősorban Deme László rendszerét, azonkívül felhasználja az

újlatin nyelvek és nyelvjárások leírásának elvi és módszerbeli eredményeit, különösen a prágai iskola fonológiai gyakorlatát (Jakobson), de Emil Petrovici és Sever Pop román nyelvátlaszgyűjtők munkásságának tanulságait is. Művében a statisztika általános módszerként szerepel, a disztribucionális elemzést az amerikai deskriptivisták gyakorlatából veszi át.

A könyv törzsanyagát a fonémaállomány leírása képezi. Teljes vizsgálatra törekedve, a szerző a fonémákat külön-külön elemzi. Először az adott fonéma önállóságát, vagyis fonéma voltát bizonyítja kommutációs próbák által, a román szakirodalom nyomán. Ezután következik a fonológiai tartalom, a fonéma releváns jegyeinek megállapítása más fonémákkal való szembeállításal. A fonéma megterheltségének leírása az egyes fonémákról szóló fejezetek további témája. Szó esik a fonéma-váltakozásokról, a fonemamegterheltségről és e gyakoriság disztribucionális sajátosságairól. A szavak csoportosítása helyett pozíciók szerinti teljes statisztikát mellékel a szerző.

Végezetül a fonéma realizációjának változatrendszere kerül tárgyalásra. A szerző a bevezetésben leírja az anyagban szereplő összes változatot, majd egyenként ismerteti a változatok fonetikai, megterheltségi, disztribucionális és pozicionális jellemzőit, valamint nyelvföldrajzi és egyéb, nyelven kívüli vonatkozásait. Az egyes fonémák leírását a változatok azonos fonémához való tartozásának a bizonyításával zárja. Ebben a pozicionális transzformáció segítségével, a fonetikai eltérések funkcionális érték szerinti csökkentésével igazolja (Saumjan, Hjelmslev, Vasiliu nyomán) a változatok azonos osztályhoz való tartozását, vagyis visszajut a fonémához.

A könyv harmadik részében rendszertani összefoglalás található. Teiszler itt foglalkozik a korrelációkkal, a fonémaváltozásokkal, a változatrendszer sajátosságaival, a sváb és a magyar fonológiai rendszer keveredésének általános sajátosságaival és a fonémaváltozások realizációs vonatkozásaival.

Az adattár tartalmazza a statisztikai mellékletet, a hangtani kérdőív címszavait és néhány, ízelítőként közölt mutatványt a magnetofonnal készített felvételekből. A művet a kutatópontok jegyzékén, a használt rövidítések jegyzékén, a román és német összefoglaláson kívül gazdag irodalomjegyzék zárja.

Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy Teiszler Pál közel egy évtizedes munkája gyümölcsözőnek bizonyult, a Nagykaroly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszerének fonológiai leírását korszerű módon, a teljesség igényével oldotta meg, példát mutatva a dialektológusoknak és a kétnyelvűség kutatóinak egyaránt.

Mikes Melánia

**Ranko Bugarski:
JEZIK
I LINGVISTIKA**

Nolit, Beograd 1972.

A könyv címe a maga tömörségében kellőképpen tükrözi a könyv tartalmát: a nyelvtudomány viszonyulását saját kutatási tárgyához, a nyelvhez. Mondanivalóját a szerző a következő kérdések megtárgyalásával fejt ki: a nyelv és a nyelvek a nyelvtudomány történetében; a nyelvi tipológia, relativitás és univerzálék; a nyelvtudomány és a történelem; metaforák és modellek használata a nyelvtudományban; a nyelvi rendszerek kiértékelése; az írásrendszerek és a nyelvi tudat; kreativitás a nyelvben; fenomenológiai megközelítések a nyelvtudományban; a nyelvtudomány tárgya és életkora. Ezeket a kérdéseket, amelyek évszázadok óta foglalkoztatják a tudósokat, bemutatja mind történelmi vetületükben, mind pedig jelenlegi keresztmetszetükben.

Megjelenése óta ez a könyv méltó figyelmet keltett a jugoszláv tudományosság körében. Kerekasztal megbeszélések, előadások, recenziók szép számban tanúskodnak erről.

Egy nem nyelvész megjegyzése szerint „ebben a könyvben sok olyan téma is van, amely nemcsak nyelvi szempontból érdekes, hanem egy jóval szélesebb aspektusból is”.¹ Vladimir Ivir, zágrábi nyelvész, a következőképpen nyilatkozik Bugarski könyvéről: „Bugarski sok szerzővel együtt elmélkedik a nyelvről, de saját gondolatait is kifejti. Így arra a következtetésre jut, hogy a nyelv túlságosan gazdag és élő jelenség ahhoz, hogy csak egy szemszögből világítsunk rá, hogy egyszer s mindenkorra megmagyarázzuk, vagy egy hatástkeltő jelzővel meghatározzuk. Ezért e könyv alaperényei a nyitottság és a dogmaellenesség”.²

Találónan mondja a könyv egyik ismertetője, hogy a mű értéke abban rejlik, „hogy a szerző az évszázados általános nyelvészeti tudást egységbe foglalta, és ezt két egymást kiegészítő irányzat — a nyelv egyetemességének és specifikumainak kutatásai — tükrében vizsgálta.”³

A könyv egy másik érdeme, Katičić szerint, hogy a szerző, habár az új irányzatok felé fordul, nem hódol a divatozásnak, és kellő figyelmet szentel a nyelvtudomány összes vívmányainak.⁴

A nyelvtudomány két fő kutatási területe a nyelv mint jelenség és az egyes nyelvek. Módszertanilag az elsőre az elméleti fejtegetések jellemzők, a másodikra pedig az empirikus kutatások. A történelem folya-

mán hol az egyik, hol a másik szempont került előtérbe. Szélsőséges tendenciák is jelentkeztek: az elmélet kizárta az empirikus kutatásokat, vagy fordítva, az empirikus kutatások zárták ki az elméletet. Bugarski fejtegetéseiben kimutatja, hogy a legnagyobb eredmények elérését mégis csak a két megközelítés kombinációja tette lehetővé.

Mindegyik nyelv magán viseli az összes nyelvekben megtalálható általános vonásokat, és mint ilyen, a nyelvet mint jelenséget is képviselheti. Kérdéses azonban, hogy ha egy nyelvet magában vizsgálunk, fel tudjuk-e fedezni a benne rejlő egyetemes nyelvi vonásoknak az összességét. Ez a dilemma a modern nyelvtudományban is jelen van. A generatív nyelvészek úgy vélik, hogy a nyelv általános struktúrájáról többet tudhatunk meg pusztán egy nyelv mélystruktúrájának vizsgálatából, mint sok nyelv felszíni jelenségeinek összegyűjtéséből. Az antropológiai nyelvészet az általános nyelvi jelenségek megállapítását mégis a sok nyelvből szerzett adatok alapján végzi.

Ezek a fejtegetések, amelyek a könyv első fejezetében találhatók, bevezetésül szolgálnak a három következő fejezet témaköréhez. A szerző a nyelvi tipológiának elsősorban a hatvanas évek óta kifejtett álláspontjait hangsúlyozza. „Röviden szólva, a nyelvi tipológia, amely kimutathatja a nyelvek egymásközi különbségeit, ma mindinkább hasonlóságokra utal” (75. old.). A nyelvi tipológiának ezt a törekvését a szerző pozitívnak minősíti, mert a nyelvtudomány azokhoz a tudományokhoz tartozik, amelyeknek az általánost és az egyedit egyaránt figyelembe kell venni. A tipológiai szerepe éppen abban rejlik, hogy az általánost és az egyedit módszertanilag összekapcsolja (132. old.).

A Worf-Sapir-féle relativitás elméletről Bugarski azt mondja, hogy figyelemre méltó az a tézise, amely szerint a nyelvek a valóságot különböző módon szegmentálják. Ennek a tézisnek az elfogadása azonban nem jelenti azt, hogy el kell fogadni ennek az elméletnek egy másik tézisének is, amely szerint a valóság nyelvi elemzésében létező különbségek befolyásolják a gondolkodást és a tudatot (98. old.).

Az ötvenes évek óta a generatív nyelvészet élénk érdeklődést kelt az univerzális nyelvtan iránt. Maga Chomsky is sok figyelmet szentel az univerzális nyelvtan definiálásának. A generatív szemlélet szerint „minden nyelv egy, a hang és a jelentés közötti általános viszonyoknak külön esete, az egyetemes nyelvtan pedig az az elvrendszer, amely erős megszorításokat szab e viszony lehetséges formáinak” (125. old.).

Két típusú nyelvi univerzáléről beszélhetünk: az egyik típus a lényegre vonatkozik (pl. a nyelvtani kategóriákra, mint pl. a magánhangzó, szótag, főnév, ige stb.), a másik pedig a formára (pl. mondattani operációk: rekurzív szabályok, transzformációk stb.). De akármilyen típusúak is a nyelvi univerzálék, az emberrel kapcsolatos fontos igazságokra utalnak, és így a lélektani, élettani és társadalomtudományi szférákat is érintik. Ezzel a szemlélettel Bugarski könyve a modern nyelvtudomány legújabb álláspontjait képviseli, amelyek — az előbbiektől nálunk is elterjedt tendenciáktól eltérően — elhagyják az úgynevezett „tisztá nyelvészet” gondolatát, a nyelvtudomány elképzelt „autonómiáját” pedig nem féltik a többi humántudomány „beavatkozásától”.

A nyelvtudomány és a történelem viszonyáról szóló fejezetben a szerző, miután felvázolta e viszony évszázadokon át tartó alakulását, a következőképpen foglalja össze mondanivalóját: „Minden, ami a világ-egyetemben létezik, tudásunk szerint, változik. A szinkronia és a diakronia viszonya azonban a változás tempójától függ. Ahol a változások csak *sub specie aeternitatis* mennek végbe, mint a legtöbb természettudomány esetében, a szinkrón szemléletnek abszolút értéke is lehet. Ahol azonban a változások már *sub specie humanitatis* észrevehetőek, mint a nyelvtudományban és a többi társadalomtudományban, a szinkrón és a diakrón szemlélet elválasztása mesterséges, és legfőképpen a dolgok tényleges állapotának szükségszerű átmeneti leegyszerűsítését jelenti.” (154. old.).

A nyelvi rendszerek diakrón variabilitását a nyelvi modellek felállításánál is tekintetbe kell venni. Bugarski véleménye szerint a dinamikus modellek is csak formális konstrukciók, és ezért nem tudnak lépést tartani a nyelvben végbemenő változásokkal. Csak parciaisán és fragmentárisan tükrözik a nyelvi valóságot. Értékük azonban tagadhatatlan a nyelvészeti kutatásokban (183. old.).

Bugarski könyvében található olyan fejezetek is, amelyeknek a témaköre a nem nyelvészek körében is igen népszerű. A szerző azonban itt is kifejezésre juttatja a nyelvészeti szempont tárgyilagosságát. A nyelvi rendszerek kiértékeléséről tárgyalva elveti a szélsőséges véleményeket, amelyek szerint vagy minden nyelv egyenlő értékű, vagy egyes nyelvi rendszerek struktúrájuknál fogva magasabbrendűek, mint mások, és olyan kutatásokra utal, amelyek, bármennyire is parciaisak, jobban megaiapozott kritériumokra épülnek. „Az írásrendszerek és a nyelvi tudat” című fejezet összefoglalásában Bugarski azt állítja, hogy az írásrendszer kihatással van a nyelvi rendszer elemzésére. „A görög, indiai, arab és kínai nyelvészet sajátos évszázados törekvései kapcsolatba hozhatók ezen kultúrák írásrendszerének hagyományos sajátosságaival” (228. old.). A nyelvi kreativitást illetően a szerző a nyelvtudomány főfeladatát abban látja, hogy korszerű elméleti és elemzési apparátusával tüzetes vizsgálat alá vesse a spontán, öntudatlan nyelvi kreativitás és az irodalomban megnyilvánuló tudatos alkotás viszonyát (242—243. old.).

Bugarski a fenomenológiai vizsgálatok áttekintésével és azzal a próbálkozással fejezi be könyvét, hogy a nyelvtudomány tárgyát és életkorát meghatározza. Műve az újabb jugoszláviai nyelvészeti irodalom egyik legértékesebb alkotása.

J E G Y Z E T E K

¹ Svetlana Knjazeva-Adamović: O delu Ranka Bugarskog, Treći program, Radio Beograd, Zima 1973.

² Vladimir Ivir: „Jezik i lingvistika”, Knjiga Ranka Bugarskog. Treći program, Radio Beograd, Zima 1973.

³ Svenka Savić: Ranko Bugarski: „Jezik i lingvistika”. Polja, Novi Sad, mart 1973.

⁴ Radoslav Katičić: Lingvistička lektira, Politika, subota 27. januar 1973.

Svenka Savić

**Roger Brown:
A FIRST LANGUAGE
(The Early Stage)**

Harvard University Press, Massachusetts, 1973.

Néhány hónappal ezelőtt hagyta el a nyomdát a neves amerikai pszicholingvista, Roger Brown **Anyanyelv** című könyve. Ez a vaskos kötet (ix—xi+1+437) Roger Brownak és munkatársainak (Ursula Bellugi, Colin Fraser, Courtney Cazden, Richard Cromer, Melissa Bowerman, Donald Olivier, Michael Maratos, Dan Slobin és David McNeill) az amerikai Harvard Egyetemen végzett tízéves kutatómunkáját összegezi.

Noam Chomsky az 1957-ben, de különösen 1965-ben közzétett nyelvelméletével nagyban elősegítette az anyanyelv elsajátításának folyamatára irányuló kutatásokat, elsősorban az Egyesült Államokban, később pedig más országokban is. Ma már nagyszámú kutató érdeklődésének áll középpontjában a koragyermekkorban lejátszódó anyanyelvelsajátítási folyamat vizsgálata. A hatvanas évek elején Roger Brown egyike volt azon kivételes kutatóknak, akik nyomban meglátták az ezirányú kutatómunka teljes komolyságát és összetettségét. Brown tanulmányai úttörő jellegűeknek tekinthetők a beszédtanulással foglalkozó újabb pszicholingvisztikai szakirodalomban. Ezt a könyvet ebből a szempontból kell elsősorban értékelnünk.

Tízévi munka eredménye áll előttünk, egy terjedelmes könyv, melynek tartalma a szakavatott olvasó számára jobbára ismert. Brown ugyanis a kutatómunkával párhuzamosan folyamatosan tette közzé a parciális eredményeket, vagy „előzetes közlemények” formájában, vagy pedig különféle tudományos tanácskozásokon, értekezleteken elmondott referátumok alakjában, esetenként pedig önálló tanulmányban vagy könyvben.

Ennek a nagyszabású tudományos vállalkozásnak az volt a célja, hogy leírja a performancia, a nyelvi produkció hatáskörét, mielőtt bizonyítást nyerne a gyermek beszédre való képességének Chomsky által hangoztatott, veleszületett sajátossága. Brown azt vizsgálta, hogy a gyermek hogyan érti meg a mondatkonstrukciókat, tehát a kiejtés és a szóhasználat fejlődésével kapcsolatos problémákat mellőzte a megfigyelésnél. A szerző lényegében arra törekedett, hogy általában bemutassa a kora-

gyermekkor beszédfejlődésének főbb folyamatait. Az egész elemzés három, longitudinálisan megfigyelt, kettő és három év közötti gyermek beszédanyagán történt.

A szerző a koragyermekkorai beszédfejlődésben a közlés átlagos hossza (mean utterance length) alapján öt fokozatot különböztet meg. Mindenekelőtt azért döntött ezen kritérium mellett, mert az életkor kritériuma a beszédfejlődés szempontjából nem alkalmas, míg „a közlés átlagos hossza a beszédfejlődés egyszerű és jó mutatója, mivel az ismeretek csaknem minden új formája megnöveli a hosszúságot” (53. old.) Brown szerint a közlés átlagos hosszának ismeretére akkor van szükségünk, amikor két gyermek adatait vetjük össze, vagy pedig ha egy adott nyelv adatait hasonlítjuk más nyelvek adataihoz. Azonban — és ezt Brown is elismeri e könyvében — a beszédtanulás folyamatának nem angol nyelvű leírásai azt bizonyítják, hogy ez a szempont a beszédfejlődés mérésére nem éppen a legalkalmasabb. Vegyük például a szláv nyelveket. A közlés átlagos hosszának kiszámításához megadott szabályok egyike így szól: „Minden inflexiót számíts önálló morfémának!” (54. old.). Ezt a szabályt a szerbhorvát nyelv anyagára alkalmazni nem könnyű feladat, hiszen tudjuk, hogy a suffixiumoknak ebben a nyelvben komplex jelentése van. Ezt az állítást igazolja a szerbhorvát anyanyelvű gyermekektől gyűjtött anyag is (az újvidéki Lingvisztikai Intézetben), melyből látható, hogy a nemek grammatikai megjelölését sokkal később sajátítják el, mint például az eset ismertetőjegyeit. Brown a nyelvi fejlődés kritériumának felállítására leírásokkal és egyéb módszerekkel is próbálkozik, s ezeket a fejlődés „külső” és „belső” vonatkozású tényezői szerint osztja fel.

Ebben a könyvében a szerző a beszédfejlődésnek csupán az első két fokozatáról ír (a többi ismertetését más alkalomra hagyta). A kötet három részre tagolódik: 1. Egy igen érdekes bevezető (Unbuttoned Introduction); 2. A beszédfejlődés első fokozatának leírása (Stage I.: Semantic Roles and Grammatical Relations); 3. A beszédfejlődés második fokozatának leírása (Stage II.: Grammatical Morphemes and the Modulation of Meanings).

A **Bevezetés**ben a szerző a mondatkonstrukciók azon öt szempontjáról beszél, melyeket az angol nyelv elsajátításának folyamatában általánosnak vél, sőt, amelyek általában közösek a nyelvtanulában (32. old.). Brown szerint a következő szempontokról van szó: 1. az egyszerű mondatban jelen lévő alapvető jelentéstani viszonyok (agens, patiens, possessor stb.); 2. az inflexió által meghatározott jelentésváltozások az egyszerű mondatban; 3. az egyszerű mondat modalitása (különféle kérdőmondatok, felszólító mód, tagadás); 4. közbeékelte szerkezetek (tárgyi mellékmondatok); 5. irányított mondatok.

A szerző következetesen összeveti az angol nyelvet a japánal, tehát két teljesen eltérő szerkezetű nyelvet hasonlít össze, hogy igazolja a vázolt szempontokat. Célja annak bebizonyítása, hogy az említett nyelv-elsajátítási szempontok némi mondattani és jelentéstani eltéréssel általában jellemzők a nyelvekre.

Brown a **Bevezetésben** különleges figyelmet szentel két majombébi beszédelsajátítási folyamatának. Ezek a majmok beszélőképességének háttáira vonatkozó legújabb adatok. A szerző ismerteti más kutatók erre vonatkozó kísérleteit is (Premack 1971., Gardiner 1961., 1971.).

Az **első** részben (Stage I.) Brown részletesen foglalkozik három problémával: 1. az ún. telegráf-beszéd fogalma és jelentése, 2. az ún. pivot-grammatika, 3. a koragyermekkorai beszédelsajátítás különféle leírásai.

„A távirat szavai sokba kerülnek, ezért a távirat legyen rövid; semmi olyat nem kell közölnünk, ami nem fontos” (74. old.). Ami a közlés szempontjából fontos, azt a nyelvészek **jelentés-szónak** nevezték el (contentive words, Gleason 1961.), ami pedig a közlés nyelvtani jellegét adja meg, az a **functor**. Amikor a telegráf-beszédről van szó, arra a beszédfejlődési szintre gondolunk, amikor a gyermek nem használ functorokat, csak jelentés-szókat (ide tartoznak például a főnevek, igék és bizonyos mellékevek). Ez a fejlődésnek azon foka, amikor a közlés nem hosszabb két összetevőnél. Azonban más nyelvekből vett adatok alapján kiderült, hogy a functorok nagymértékben éppen ebben az ún. telegráf-beszédben jelentkeznek (vö. a német nyelvre vonatkozó adatokkal, Park 1971.). Tehát ellentmondás észlelhető a megnevezés és a megnevezett dolog között.

Könyvének különböző helyein Brown sok figyelmet szentel az ún. pivot-grammatikának, mely 1963/64-ben nagy érdeklődést váltott ki és sok követőre talált (Brain, Ervin-Tripp, Miller, McNeill). Ezekben az években N. Chomsky transzformációs-generatív módszere még nem hatott jelentősebben a nyelvfejlődési kutatásokra, így azt mondhatjuk, hogy a pivot-grammatika módszerbeli hozzáállását a leíró nyelvtan határozta meg, amely a hatvanas évek kezdetén még mindig uralkodó irányzat volt az Egyesült Államokban. Roger Brown most, 1973-ban történeti szempontból szemléli ezt a módszertani hozzáállást, rámutat a gyenge pontjaira, végül pedig elmarasztalólag szól a leíró irányzatról. Tehát egyrészt az elmélet fejlődése, másrészt pedig a különféle nyelvekből vett, a beszédelsajátításra vonatkozó hatalmas adathalmaz alkalmas pillanatot teremtett a koragyermekkor nyelvfejlődésének mint problémáinak másfajta, jobb elméleti áttekintéséhez.

Brown könyvének néhány helyén felhívja a figyelmet arra, hogy empirikus adatok szükségesek minden egyes nyelvből — az eltérő szerkezetű nyelvekből is —, hogy a beszédelsajátítás folyamatáról valamilyen elmélet születhessen. A jelenlegi elméletek és módszerek alapvető gyengéi, hogy kisszámú adat alapján készültek, főleg az angol nyelv anyagára támaszkodva. Maga Brown is gyermek közléseinek egyenként mindössze 713 adatból álló korpusza alapján állította össze ezt a három terjedelmes könyvet.

Egyike a leghasznosabb fejezeteknek (elsősorban az európai olvasók számára) mindenesetre az, melyben bemutatásra kerülnek az utóbbi évtized összes eddigi (főleg amerikai) kutatási módszerei, melyek a koragyermekkor nyelvvelajátítására vonatkoznak. A pivot-grammatika leíró

és kritikai szempontú tolmácsolói: McNeill, Ervin-Tripp, Miller, Bowerman stb. Megemlíthetők még Schlesinger, Gruber, Chomsky és Fillmore nyelvi modelljei. Ezen leírások kidolgozása nem minden szerző esetében eléggé részletes. Így például Gruber leírása (1966., megjelent 1967-ben) csupán egy figyelemreméltó jegyzet, melynek Brown éppen ezért nem szentel elegendő figyelmet. Schlesinger leírása sem több jó vázlatnál. Mégis, ezeknek a leírásoknak az az előnyük, hogy a beszédelsajátítás leírásával foglalkoznak, míg Fillmore és Chomsky a felnőttek beszédét tanulmányozza. Fillmore megközelítését Brown kizárólag a Case for Case c. tanulmánya (1968) alapján írta le és bírálja, pedig Fillmore 1968 után eszközölt módszertani változtatásai a jelentősebbek a beszédfejlődés vizsgálata szempontjából. Arra való tekintettel, hogy Fillmore szemantikai szempontú leírása érthetőbb és alaposabb kidolgozása, mint a többi említett tanulmány, Brown vele foglalkozik a legtöbbet, Fillmore modellje segítségével elemezve a három adatközlőjétől származó anyagot.

A könyv **második részében** (Stage II.) a szerző a nyelvtani morféma (összesen 14) elsajátításának sorrendjéről és szemantikai értékéről beszél. Az elemzés transzformációs-generatív módszerrel történik. Ez a rész nagyjából újnak számít Brown munkásságának ismerői számára is. Először adatokat közöl informátorai nyelvi fejlődéséről, majd más kutatók (Menyuk, Ervin-Tripp, Jean Berko stb.) hasonló vizsgálatainak eredményéről számol be. Különösen fontosak azok az adatok, melyek az angol nyelv szerkezetétől eltérő szerkezetű nyelvekből származnak. Végezetül Brown adatokat közöl az említett 14 morféma gyakoriságáról a vizsgált gyermekek szüleinek beszédében. Ezáltal körvonalazza a koragyermek-kori nyelvfejlődés *input* és *output* viszonyait.

Brown könyve igen értékes információkat nyújt a nyelvelsajátítás terén elért elméleti és kísérleti eredmények mai állásáról (elsősorban az Egyesült Államokban), ugyanakkor természetesen a szerzőnek és munkatársainak a Harvard Egyetemen végzett tízesztendős kimerítő munkájáról is informálja az olvasót. A beszédfejlődésre vonatkozó egy helyen összegyűjtött adatok láttán, megállapítható, hogy melyek e kutatási terület kérdései. Elsősorban a beszédfejlődés mérésére szolgáló adekvát kritériumok megállapítása — olyan kritériumok rögzítése, melyek minden nyelvre alkalmazhatók lennének —, azután a koragyermek-kori nyelvelsajátítás leírásához szükséges új elmélet és módszertan kidolgozása (a jelenlegiek, különösen a pivot-konstrukcióra vonatkozók, nem bizonyultak alkalmasnak).

Bátorító eredményként hat Brownnak az a megállapítása, hogy a tudás és az előrehaladás sorrendje (szemantikai és grammatikai szempontból is) úgy látszik, invariáns azoknál a gyerekeknél, akik ugyanazt a nyelvet sajátítják el, és az általánosítás egy magasabb szintjén azoknál a gyerekeknél is, akik különböző nyelveket sajátítanak el (403. old.) Brown koncepciója nagyot lendít a beszédfejlődés univerzális jellemzőinek jelenlegi kutatásain.

A könyv hiányossága, hogy egy sor európai kutató (Parisi és Antinucci — Róma; Ingram, Huxley és G. Welsh — Edinburgh) korszerű

elméleti munkáját nem veszi figyelembe. Azonkívül a mű kompozíciója meglehetősen darabos, szétfolyó, sok az ismétlés. Módszertani tekintetben azt róhatjuk fel, hogy a három informátor adatainak feldolgozása nem folyt mindig következetesen.

(Ford.: Molnár Csikós László)

Pató Imre

**Zlatko Keglević:
STRANA PERIODIKA
DO 1918.**

Naučna biblioteka, Rijeka 1969.

A rijekai NAUČNA BIBLIOTEKA kiadásában 1969 végén megjelent egy — a hungarológiai kutatásokat illetően is — igen hasznos kézikönyv, STRANA PERIODIKA DO 1918 (IDEGEN NYELVŰ IDŐSZAKI KIADVÁNYOK 1918-IG) címmel. Annak ellenére, hogy megjelenése óta már közel négy esztendő telt el, hisszük, hogy az ismertetés igényére számot tart e munka, éppen az említett kutatási területek érintése miatt.

A kiadvány a Tudományos Könyvtár egyébként igen sokrétű és gazdag könyvvállományából az idegen nyelvű kiadványok leírását tartalmazza. Ábécés sorrendben mintegy 262 címszót sorakoztat fel a szerző, amely egyben 2276 olyan füzetet jelent, amelyek a múlt század huszas éveitől kezdve az I. világháború végéig jelentek meg főleg német, olasz, magyar és francia nyelven.

Az említett időszak periodikáját igen nagy hozzáértéssel Zlatko Keglević professzor, a Tudományos Könyvtár munkatársa, a bemutatott anyag kiváló ismerője dolgozta fel és prezentálta az érdeklődőknek. Amint azt a szerző a katalógus előszavában is elmondja, a rijekai Tudományos Könyvtárban található idegen nyelvű időszaki kiadványok jegyzéke nem véletlenül zárul 1918-cal. 1918 határkö, és nemcsak Rijeka, hanem az egész egykori Osztrák—Magyar Monarchia történelmében, sőt még ennél is sokkal szélesebb régiókban az. Mivel az említett kor kiadványai is jellegzetesen korukhoz fűződnek, koruk társadalom-politikai, gazdasági, kulturális arculatát tükrözik, természetes tehát, hogy a periodikák leírása is ezzel az évvel zárul. Az I. világháború vége Európa politikai térképén is szükségyszerű változásokat szül: egykori öröklött kapcsolatok, viszonyok és hatások megszűnnek, és a létrejött változások, a kialakult új rendszerek érdekeinek megfelelően a régiak helyébe újabb kapcsolatok lépnek és újabb befolyások érvényesülnek. Mindezek a geopolitikai változások jelentősen befolyásolják és át is alakítják a Tudományos Könyvtár időszaki kiadványai tárának képét.

A kézikönyvben bemutatott periodikák nélkülözhetetlen forrásanyagként szolgálhatnak mindazok számára, akik Horvátország politikai, gazdasági vagy kulturális életével foglalkoznak. De haszonnal forgathatják ezt a kézikönyvet általában mindazok, akiknek kutató munkája, érdek-

lődési köre kiterjed az 1918 előtti eseményekre, hisz a felsorolt kiadványok számtalan, nehezen nélkülözhető adatot szolgáltatnak és kiegészítik a korpét, másrészt pedig a jelen története előzményeire is fényt derítenek.

Rijeka a földrajzi fekvése folytán nem csupán gazdasági (tengerhajózási) vonatkozásban vált az Adria egyik legjelentősebb nagyvárosává, de erős gazdasági bázisán fejlett tudományos, kulturális, művészeti és mindebből kifolyólag pezsgő politikai élet jött létre. Ez nyitott utat a beáramló olasz, magyar és német nyelvű kiadványoknak, illetve tette lehetővé a nyomdaipar felvirágzását ezeken a nyelveken is.

A legrégebbi rijekai periodika a Tudományos Könyvtár állományában az 1824-ben megjelent német nyelvű „CLASSIFIKATION DER SCHÜLER AN DER KÖNIGL. NORMAL HAUPTSCHULE ZU FIUME IM UNGARISCHEN LITTORALE.”

Az első olasz nyelvű kiadvány — a „L'ECO DEL LITORALE UNGARICO” — 1843-ban indult, míg az első rijekai magyar nyelvű periodika, a „MAGYAR TENGERPART. KÖZGAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS IRODALMI HETILAP” 1893-ból való. Öt évfolyama maradt fenn: 2/1894, 3/1895, 4/1896, 5/1897 és 6/1898.

A magyar nyelvű kiadványokat származásuk szerint két törzsre osztjuk: rijekai és Rijekán kívüli (pesti, illetve budapesti) kiadványokra.

Tanulmányozás szempontjából az első csoport érdekesebb (és értéke-
sebb) anyagnak bizonyul kulturális és politikai vonatkozásban is. Feltehetőleg éppen ezek a kiadványok rejtnek magukban mindmáig szélesebb körben kevésbé ismert vonatkozásokat, információkat, adatokat, és éppen ezért válhatnak a kutatók számára igen vonzóvá. Hogy betekintést nyújthassunk a rijekai Tudományos Könyvtárban őrzött időszaki kiadványok magyar nyelvű anyagába, az alábbiakban közzétesszük a birtokunkban levő legfontosabb adatokat.

I. alatt a rijekai kiadású magyar nyelvű időszaki kiadványokat ismertetjük, II. alatt pedig a Rijekán kívüli kiadásúakat.

<p>I.</p> <p>1. AVVISATORE
Foglio del regio ungarico
governo marittimo
ÉRTESÍTŐ
A magyar királyi tengerészeti
hatóság hivatalos lapja
Fiume
1901.; 1902: 1—53. sz.; 1903:
54—105. sz.; 1904: 106—154.
sz.; 1905: 1—28. sz.
A. N—1</p> <p>2. DATI STATISTICI SUL
MOVIMENTO MARITTIMO</p> | <p>E COMMERCIALEDEL
PORTO DI FIUME
STATISZTIKAI ADATOK
A FIUMEI KIKÖTŐ HAJÓ-
ÉS TENGERI
ÁRUFORGALMÁRÓL
Fiume
1906, 1907, 1908, 1909, 1910,
1911, 1912, 1913, 1914
A. P—117</p> <p>3. FIUME (PLASSE-MLAKAI)
MAGY. KIR. ÁLLAMI
ELEMI FIÚ- ÉS
LEÁNYISKOLÁJÁNAK
ÉRTESÍTŐJE</p> |
|---|--|

- PROGRAMMA DELLA
REG. UNG. SCUOLA
ELEMENTARE MASCHILE
E FEMMINILE DI STATO
IN FIUME
(PLASSE-MLACCA)
Fiume
1/1900—1, 2/1901—2,
3/1902—3, 4/1903—4,
5/1904—5, 6/1905—6,
7/1906—7, 8/1907—8,
9/1909—10, 10/1910—11,
11/1911—12, 12/1911—12,
13/1912—13, 14/1913—14,
15/1914—15, 16/1915—16,
17/1916—17, 18/1917—18
A. P—48
4. A FIUMEI ÁLLAMI FELSŐ
KERESKEDELMI ISKOLA
ÉS A VELE KAPCSOLATOS
ÁLLAMSZÁMVITELTANI
TANFOLYAM ÉRTESÍTŐJE
Fiume
30/1910—11, ... 33/1913—14,
34/1914—15, 35/1915—16,
36/1916—17, 37/1917—18
A. P—31
5. A FIUMEI ÁLLAMI
KERESKEDŐ
TANONCISKOLA
ÉRTESÍTŐJE
PROGRAMA DELLA
REGIA UNG. SCUOLA
PER APPRENDISTI
COMMERCIALI
Fiume
9/1912—13, 10/1913—14,
11/1914—15, 12/1915—16,
13/1916—17
A. P—53
6. FIUMEI ESTILAP
Politikai napilap
Fiume
9/1916: 149—298. sz.;
- 10/1917
A. N—12
7. A FIUMEI M. KIR. ÁLLAMI
ELEMI, POLGÁRI
IPARSZAKOS FIÚISKOLA
ÉS A PLASSEI ELEMI
ISKOLA ÉRTESÍTŐJE
PROGRAMMA DELLA
R. UNG. SCUOLA
ELEMENTARE CITTADINA
MASCHILE E DEI CORSI
INDUSTRIALI DI STATO
IN FIUME E DELLA
R. UNG. SCUOLA
ELEMENTARE IN PLASSE
Fiume
1893—4, ... 1895—6, 1896—7,
1891—8, 1898—9, 1899—1900
A. P—44
8. A FIUMEI M. KIR. ÁLLAMI
POLGÁRI FIÚISKOLA
ÉRTESÍTŐJE
PROGRAMMA DELLA
REG. UNG. SCUOLA
CITTADINA MASCHILE
DELLO STATO IN FIUME
Fiume
1900—1, 1901—2, 1902—3,
1903—4, 1904—5, 1905—6,
1906—7, 1907—8, 1908—9,
1909—10, 1910—11, 1911—12,
1912—13, 1913—14, 1914—15,
1915—16, 1916—17, 1917—18
A. P—49
9. A FIUMEI M. KIR.
KIVITELI AKADÉMIA
JELENTÉSE
Fiume
1/1912—13, 2/1913—14,
3/1914—15, 4/1915—16,
5/1916—17, 6/1917—18
A. P—33

10. A FIUMEI M. KIR.
TENGERÉSZETI
AKADÉMIA I. ÉRTESÍTŐJE
I PROGRAMMA DELLA
REGIA UNGARICA
ACCADEMIA NAUTICA IN
FIUME
Fiume
1/1896—7, 2/1897—8,
3/1898—9, 4/1899—1900,
5/1900—1, 6/1901—2,
7/1902—3, 8/1903—4,
9/1904—5, 10/1905—6,
11/1906—7, 12/1907—8,
13/1908—9, 14/1909—10,
15/1910—11, 16/1911—12,
17/1912—13, 18/1913—14,
19/1914—15, 20/1915—16,
21/1916—17
A. P—101
11. A FIUMEI MAGY. KIR.
ÁLLAMI HAJÓGÉPIPARI
SZAKISKOLA ÉRTESÍTŐJE
Fiume
1915—15, 1915—16, 1916—17,
1917—18
A. P—54
12. A FIUMEI SCARPA-TÉRI
M. KIR. ÁLLAMI ELEMI
FIÚ- ÉS LEÁNYISKOLA
ÉRTESÍTŐJE
PROGRAMMA DELLA
R. UNG. SCUOLA
ELEMENTARE MASCHILE
E FEMMINILE IN FIUME
(PIAZZA SCARPA)
Fiume
1905—6, 1906—7, 1907—8,
1908—9, 1909—10, 1910—11,
1911—12, 1912—13, 1913—14,
1914—15, 1915—16, 1916—17,
1917—18
A. P—52
13. FIUMEI SZEMLE
Fiume
1/1903, 2/1904, 3/1905,
- 4/1906
A. N—13
14. FIUMEI ÚTMUTATÓ
Fiume
2/1911
A. P—3
15. MAGYAR TENGERPART
Közgazdasági, társadalmi és
irodalmi hetilap
Fiume
1/1893, /21894, 3/1895,
4/1896, 5/1897, 6/1898
A. N—10
16. A TENGERPART
Politikai napilap
Fiume
13/1916: 2. félév; 14/1917,
15/1918
A. N—11
- II.
1. ATHENAEUM
PHILOSOPHIAI ÉS
ÁLLAMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
Budapest
1892, 1893, 1894, 1895, 1896
1897
P—17
2. A BUDAPESTI KIRÁLYI
MAGYAR
TUDOMÁNY-EGYETEM
KÖNYVTÁRÁNAK
CZIMJEGYZÉKE
Budapesten
1884—1885, 1886—1890,
1891—1898, 1899—1903,
1904—1905
P—21
3. BUDAPESTI SZEMLE
Buda-Pest
1873: 1—6. sz.; 1874: 7—12.

- sz.; 1875: 13—18. sz.; 1876:
19—24. sz.; 1877: 25—30. sz.;
1878: 31—36. sz.; 1879:
37—40. sz.; 1880: 41—48. sz.;
1881: 49—54. sz.; ... 1894:
205—216. sz.; 1895: 217—228.
sz.; 1896: 229—231. sz. ...
235—240. sz.; 1897: 241—252
sz.; 1898: 253—264. sz.; 1899:
265—276. sz.; 1900: 277—288.
sz.; 1901: 289—300. sz.; 1902:
301—312. sz.; 1903: 313—324.
sz.; 1904: 325—336. sz.; 1905:
337—348. sz.; 1906: 349—360
sz.; 1907: 361—372. sz.; 1908:
373—384. sz.; 1909: 385—396
sz.; 1910: 397—408. sz.; 1911:
409—420. sz.; 1912: 421—432
sz.; 1913: 433—444. sz.; 1914:
445—456. sz.; 1915: 457—468
sz.; 1916: 469—480. sz.; 1917:
481—492. sz.; 1918: 493—501 sz.
P—16
4. FÖLDRAJZI
KÖZLEMÉNYEK
Budapest
1/1873, 2/1874, 3/1875,
4/1876, 5/1877, 6/1878,
7/1879, 8/1880, 9/1881,
10/1882, 11/1883, 12/1884,
13/1885, 14/1886, ...
16/1888, 17/1889, 18/1890,
19/1891, 20/1892, 21/1893, ...
23/1895, 24/1896, ... 27/1899,
28/1900, 29/1901, 30/1902,
31/1903, 32/1904, 33/1905, ...
36/1908, ... 38/1910, 39/1911:
7—8. sz.; 40/1912, 41/1913:
3, ... 9. sz.; 42/1914: 6—7 sz.;
43/1915, 44/1916, 45/1917:
1—5, ... 7, ... 10. sz.;
46/1918: 1—3. sz.
P—19
5. MAGYAR AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ
MATHEMATICAL ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI
Pest
1—2/1860—1861;
3—4/1862—1863;
5—6/1864—1865
P—15
6. MAGYAR AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ
NYELV- ÉS
SZÉPTUDOMÁNYI
Pest
1/1860, 2/1861—1862, 3/1863
P—13
7. MAGYAR AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ
PHILOSOPHIAI,
TÖRVÉNY- ÉS
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI
Pest
1/1860, 2/1861, 3/1862,
4/1863, 5/1865
P—14
8. MAGYAR KÖNYV-SZEMLE
Budapest
1/1876, 2/1877, 3/1878,
4/1879, 5/1880, 6/1881,
7/1882, ... 9/1884, 10/1885,
11/1886, 12/1887, 13/1888,
14/1889, 15/1890, 16/1891
P—20
9. MAGYAR KÖNYVÉSZET
Budapest
21/1910, 22/1911
P—18
10. MAGYAR STATISZTIKAI
KÖZLEMÉNYEK
Budapest
... 9/1901, 10/1902, 11/1903,
12/1904, 13/1905, 14/1906,
15/1907, 16/1908, ... 22/1914
P—96

11. A MAGYAR TUDÓS
TÁRSASÁG ÉVKÖNYVEI
Pest
1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10.,
11., ... 13., 14.
P—12
12. ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI
TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY
Budapest
41/1907
A. P—91
13. A TENGER
TUDOMÁNYOS ÉS
TÁRSADALMI
TENGERÉSZETI ÉS
KÖZGAZDASÁGI HAVI
FOLYÓIRAT
A Magyar Adria Egyesület
közlönye
Budapest
1/1911, 2/1912, 3/1913,
4/1914, ... 6/1916, 7/1917

* * *

A fentiekén kívül felhívjuk a kutatók figyelmét két olasz nyelvű kiadványra is, amelyek a magyar kapcsolatok és vonatkozások tanulmányozásához nyújthatnak jelentős segítséget.

Ezek:

1. „ANNUARIO MARITTIMO
UNGARICO”
Fiume
1/1891-től 28/1918-ig
A. P—2
2. „ECO DEL LITORALE
UNGARICO”
/1843—44, 2/1844—45,
3/1845—46
.A N—14

Mindkét kiadvány az egykori fiumei kormányzóság hivatalos közlönye volt.